

Smaastykker.

Af *H. K. Kristensen.*

1. Hvornaar havde Fil Sø sin største Udbredelse?

Et Sagn, der er velkendt i Vester Horne Herred, siger, at Fil Sø har været langt større, end den var, før man begyndte Udtørringen i 1848. Den skal en gang have strakt sig over Langsø og forbi Grærup og have haft Udløb i Hjerting Bugt. Ja, et Sagn, Evald Tang Kristensen har noteret¹⁾, siger, at Havet over Kalles Mærsk har staaet i Forbindelse med Fil Sø. Geologerne siger ligeledes, at Søen engang har været meget større, men at det næppe er rigtigt, at den har haft Afløb til Hjerting Bugt²⁾. Den stejle Skrænt, der ses inde i Landet nord for Grærup og ogsaa kan spores sydøst for denne By, er ikke dannet af Søen, men af Havet, vel i Bronzealderens senere Del, da Vestjylland laa meget lavere end nu, og da alt, der nu ligger syd og vest for denne Skrænt, var dækket af et bølgende Hav.

Efter denne Landsænkning fulgte der en Landhævning, og da dannedes Kystlandet vest for Fil Sø og hele Halvøen syd for Grærup, »Eventyrets Land,« som Omraadet jo nu hedder efter Thomas Langes Roman af samme Navn.

Imidlertid tilstoppedes Afløbet fra Søen, vistnok

først af en Sandbarre foran Mundingen og dernæst ved, at Flyvesandet fyldte det stillestaaende Aaløb. Da steg Søens Vandspejl stærkt og havde til sidst en Højde af 7,2 m over den nuværende Havoverflade. Vandet gik over alle Bredder. Mod Nord kom Søen i Forbindelse med Rolf Sø og mod Syd med Langsø. Mod Øst gik der et Par lange Vige ind til Jegum og Søvig.

Geologen Axel Jessen, der grundigt har undersøgt Fil Søes Historie, har ogsaa svaret paa Spørgsmaalet om, hvornaar Søen fik sin største Udbredelse. Ved Filsø Ø findes der nogle Strandvolde, som dannedes, mens Søen havde sin højeste Vandstand. Disse Volde dækker et Tørvelag, hvorfra Dr. K. Jessen undersøgte nogle Prøver. Resultatet heraf blev, at i en nærliggende Skov dominerede Eg over Fyr, og at der desuden fandtes Bøg. Da man mente, at Bøgen temmelig sent kom her til Egnen, sluttede Axel Jessen, at Søen havde sin højeste Vandstand efter Bronzealderens Ophør. Analysen af Tørven viste ogsaa Tilstedeværelsen af Hede-, Eng- og Vandplanter, samt Frugter af Blegbladet Pileurt og Hanekro, altsaa Ukrudt fra dyrkede Marker.

Som vi straks skal se, er der for nylig gjort et Fund, som bekræfter Rigtigheden af denne Datering.

Axel Jessen mener, at Søen dengang havde Afløb til Vesterhavet ved Nakkedal, hvor Langsøs Afløb endnu findes. Imidlertid skete der atter Ændringer med Udløbet, saa Vandstanden sank, og Omraadet syd for Kærgaard fraskiltes, og ligeledes blev Rolf Sø atter en selvstændig Sø.

Paany sænkedes Vandstanden. Under denne Sænkning afsnøredes der en mindre Del af Fil Sø, nemlig den saakaldte Lillesø, øst for Filsø Ø. Denne Ø var nu blevet forbundet med Fastlandet ved Gammeltoft

Fil Sø 1803. Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort.

ved de førnævnte Strandvolde. Vedføjede Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort viser Lillesøs Omraade 1803, og hvordan den ved et smalt Udløb mod Syd stod i Forbindelse med Hovedsøen. Da laa Overfladen 5,3 m over Havet, og saadan havde Stillingen været i længere Tid.

Ved Midten af forrige Aarhundrede udtørrede man Rolf Sø fuldstændigt og sænkede Vandstanden i Fil

Sø saa betydeligt, at dens Areal svandt ind fra 20 km² til 7, og senere er den yderligere indskrænket. Lillesø forsvandt ganske, men da den indvundne Jord gennemgaaende var meget sandet, blev den ikke overalt forvandlet til Eng eller Kær, men en Del blev til Hede.

I de sidste Aar har man opdyrket det meste af Heden i Lillesø, som Arealet stadig kaldes. Da Ejeren af Hjulsagergaard, Jens Kristensen, i 1937 pløjede sit Hedestykke derude, pløjede han til nogle Sten og Potteskaar. Da det var første Gang, Stedet pløjedes siden Udtørringen, fandt han dette mærkeligt og var saa venlig at meddele mig det. Jeg undersøgte da Stedet, der ligger 530 m SSV. for Hjulsagergaard ved Vejen gennem Lillesø til Filsø Ø. Jeg anlagde et Par Søgegrøfter og nogle Undersøgelsesfelter. Det viste sig da, at der i Pløjelaget af den ved Udvaskning udjævnede gamle Søbund over et Areal paa 90 m N.V.—S.Ø., og 50 m S.V.—N.Ø. laa spredt en Del Sten, undertiden enkeltvis, undertiden i Pletter. 24 Steder laa de i ganske flade Dynger med indtil 4 Trillebørfulde i hver. Skaarene fandtes dels sammen med Stenene, dels i Jorden mellem Stenene. Atter i Aar har Ejeren ved Pløjning fundet nogle Skaar. De er alle smaa og uornamenterede, et enkelt Stykke synes at høre til en udadbøjet Mundingsrand, hvilket kan tyde paa, at de stammer fra den ældre Jernalder. Stenene var almindelige Marksten, haand- og hovedstore, enkelte større var fjernet før min Ankomst. Adskillige var kløvede, og nogle var skørnede. Overalt fandtes der Knusesten af ældre Jernalders Type.

Skønt der hverken var Aske, Trækul eller Ler, maa Fundet tolkes som et Bopladsfund. Det er netop helt almindeligt, at det paa ældre Jernalders Boplads er vrimler med den Slags Knusesten. Men Bopladslaget er blevet forstyrret og udvasket af Søen, da denne

under sin største Udbredelse erobrede Omraadet. Derfor laa Fundet saa overligt, og derfor kunde der ikke spores Hustomter. Aske og Trækul er skyllet væk af Vandet, og Lergulve har Husene næppe haft. Desværre er der ikke fundet Materiale til en nærmere Tidsbestemmelse end det temmelig vidtstrakte Begreb »ældre Jernalder«.

Under Søens højeste Vandstand naaede Søen et godt Stykke øst for Bopladsen. Lave, men tydelige Skrænter angiver her dens Grænse. Atter noget længere mod Øst, 500 m øst for Bopladsen, begynder en forladt Oltidsmark, Digevoldinger, som Professor Gudmund Hatt har omtalt i »Fra Ribe Amt« VIII, 391. Man kan gætte paa, at Bopladsen har staaet i Forbindelse med denne Mark, og at Ukrudtsfrugterne i Tørven stammer herfra. Men det er og bliver kun Gætverk, da der godt kan have ligget Oldtidsagre nærmere ved Tørvemosen.

Fundet stemmer smukt overens med den Tidsbestemmelse, Axel Jessen har givet for Fil Søs højeste Vandstand: Tiden efter Bronzealderens Ophør. Om Bopladsen har været forladt længe, før Vandet trængte ind og dannede Lillesø, eller det er Vandet, der har faaet Folkene til at flytte, kan ikke oplyses; men det er sikkert, at Søen *tidligst* kan have faaet sin højeste Vandstand i ældre Jernalder.

1) Danske Sagn III, Nr. 1786,

2) Dan. geologiske Undersøgelse, 1. Rk. XVI, 46—55.